

Огнян Неделчев Христов

Пластични особености в скулптурата на Любомир Далчев в периода 1933 г. – 1979 г.

Скулптурното творчество на проф. Любомир Далчев обхваща по-голяма част от двадесети век, като за негово официално начало самият автор посочва 1933 г. с произведението „Движение“. Преди това Далчев работи предимно живопис, а след 1979 г., поради напредналата си възраст, съвместява скулптурата (преобладаваща в по-малък кавалетен формат) с живописни и графични творби. От 1933 г. до 1979 г. той работи в две различни политически, социално и културно ориентирани периода в България - преди и след настъпването на времето на социализма през 1945 година. Двата периода са съществено различни и всеки един от тях носи своите културни и изобразителни особености. През 1926 г. Л. Далчев завършва живописното си образование при проф. Никола Маринов в софийското Рисувателно училище и прави две изключително важни и предопределящи за неговото развитие като артист, специализации в Рим и Париж¹.

В България Далчев започва своите художествени изяви с живопис, но впоследствие взема решението да се занимава само със скулптура. В близо петдесет-годишния период от работата си в България изпълнява многобройни скулптурни композиции във всички жанрове на скулптурата. В ранните години - до 1945 г., създава редица скулптурни портрети, еднофигурни и двуфигурни композиции в естествен човешки размер, украси за сгради и градски пространства и многофигурни композиции за Съдебните палати в Русе и София, последната от които е най-мощна по замисъл и изпълнение. Авторът прави тематични творби като - „Движение“, „Зефир“, „Вакханка“ и „Пробуждане“, в които движението и силната динамика са съчетани в разнообразни и оригинални композиционни решения. В периода до 1945 г. авторът създава пет военни паметника, съобразени, до голяма степен, с установените жанрови традиции.

¹ През първата година Л. Далчев следва „живопис“, през втората - „скулптура“ в Рим, а след това „пластична анатомия“ в Париж.

От тях се отличават паметникът „Устрем“ и паметникът „Майка България“, в които формата и общо обемът са по-опростени и обобщени, и са в композиционна зависимост от конкретната околна архитектурна среда. През тези години, за автора е характерно формата да е съобразена с пластичността на натурата на моделите, да я изобразява точно и без деформации, както и във връзка с концепцията на замисъла. В посочените творби формата е жива, най-често затворена от ситна и игрива пластична мазка, създаваща допълнително усещане за виталност, плът и материалност. Фигурите са изградени стабилно и в съответствие с “правилната” реалистична пропорционалност и анатомия – нещо, което е много характерно и ясно различимо в творбите на автора от това време.

В периода до 1962 г. Л. Далчев създава произведения, близки до естествения живот (като тематика), като в тях се отразява и настъпилата нова политическа действителност. В случая, образността продължава тенденцията на сближаване с реалността, но вече преосмислена и търсена в нейната характерност. В творчеството на Любомир Далчев навлиза партизанската тематика и теми, свързани с т.нар. “студена война”, както и критичното отношение на автора към сериозните световни събития, намерили резонанс в творбите и в личната му позиция към съответните събития.

Значителни, като количество, са произведенията с декоративно-скулптурен характер, предназначени предимно за сгради и учреждения. В периода започват съществени стилови промени в композиционния и в пластичния подход на автора, които, малко или много, (особено в произведенията във връзка с архитектура) са повлияни от наложените изобразителни изисквания на времето. Като цяло, Л. Далчев продължава да търси формата по-опростено и обобщено и в съотношения, съобразени с идейните характеристики на произведенията. В този период портретните композиции отстъпват място на произведения, изобразяващи реалния живот. Скулпторът започва да се занимава интензивно с малка пластика, като в творчеството му керамиката - като изразно средство, заема сериозно място. Във връзка с потребностите на новата архитектурна и битова среда художникът създава творби, осмислящи интериори и вътрешни пространства към туристически и обществени сгради, в които, между

другото, се оказва възможно използването на по-свободни художествени търсения. При организацията на композициите, предназначени за сгради и паметници, преобладава декоративно-монументалният подход, с обмислена и стилизирана пластичност, често стигаща до схематични решения, пряко обвързани с необходимостта за художествен баланс и за съвместен живот с вече съществуващата околна среда.

И през този период пластичността в творбите на Далчев запазва характерната близост с натурата и анатомията на човешката фигура, като в изграждането на обемността авторът търси внушителните форми чрез опростени монументални детайли. Съществени и характерни произведения в периода са: „Октомври“, „Левски“, „Порт Саид“, „Орфей“, „Плодородие“, „Селско въстание от 1850 година“, „Баскетболистки“, „Бунт“, „Тоалет“, „Молящо се дете“, „Момче с прашка“, „Хляб за звеното“. Образността в тези произведения е подпомогната и засилена от обобщена пластичност, изобразяваща персонажите чрез обща трактовка на формите, без подробности (или ако те са налични, са минимални и по-скоро допълващи), като съществено е общото послание на произведението и неговото символно-психологическо въздействие – така образите често са превърнати в символи, дори в знаци.

В периода до 1970 г. разнообразието в творчеството на Любомир Далчев става значително. Авторът започва да прави големи архитектурно-скулптурни паметници, многократно се увеличават монументите в екстериорна среда, както и скулптурите в паркова среда. В творчеството му през периода, като цяло преобладават монументите, както и скулптурите в кавалетен формат. Стилистично, Далчев развива интензивно своите скулптурни подходи, като деформациите и подчертаните пластични преувеличения се очертават като паралелна стилистична линия в творбите му. Произведения като - „Семейство“, „Коперник“ и „Кирил и Методий“, нагледно демонстрират новите тенденции в пластичните решения на автора. В подхода на работа му, въпреки въвеждането на много иновативни техники и материали, здравият и конструктивен строеж на фигурите, пропорционалността и анатомичната вярност на

човешкото тяло се запазват като конструктивен елемент при създаването на творбите. В композиционно отношение периодът до 1970 г. е характерен с увеличаване на мащабите на скулптурите на Любомир Далчев, с което те претърпяват и стилистично развитие в големия формат - към още по-сериозно обобщаване на формата и намирането ѝ на едри, добре организирани обемни маси в хармонични и балансирани съотношения, без деформации и сериозни пластични преувеличения. В периода се развива все по-осезаемо и преминаването на формата към изчистени пластични стойности с ясен и четлив силует, където контурната рисунка е конструктивен елемент на формата. В пластично отношение значителни новости за автора се появяват във връзка с използването на новите техники и материали. В тези произведения Далчев намира, както новаторски пластични трактовки на формата, така и оригинални композиционни решения - „Семейство“, „Коперник“, „Кирил и Методий“. В стилистично отношение пластичността, близка до натурата, търпи развитие към опростяване, към по-голяма изчистеност на обемите и по-монументална визия – женските фигури от фонтана в град Русе, „Пиета“, „Берачка на билки“, „Борци“, „Татко се забавлява“, „Баща и син“ и т. н. Също така, тя е стилизирана и подчинена на изобразените движения и действия. Като цяло, пластичността в творбите на Любомир Далчев започва да изявява остри обеми с чист, ясен и категоричен силует.

Периодът до 1979 г. е най-интензивният и ползотворен в творчеството на автора. Той участва в създаването на най-значимите си архитектурно-скулптурни ансамбли, като „Хан Аспарух“, „Братската могила“, „Паметник на трите поколения“, „Битката при Клокотница“ и редица монументални паметници в градска среда. Най-голям е броят на монументалните произведения, предназначени за градска среда и кавалетните произведения (като особено място сред тях са тези в естествен човешки размер). В периода до 1979 г. всички стилистични направления в творчеството на Л. Далчев търпят развитие, като това е най-изявено в произведенията с монументален характер, където авторът стилизира формата в зависимост от архитектурните и ситуационните особености. Той търси и съобразява новаторските композиционни решения и във връзка с избора на идейните и тематичните послания на творбите.

Композицията е значително усложнена, както в еднофигурните и двуфигурните, така и в многофигурните композиции. Пластичността е характерна с множество вариации – от стилизирана и обобщена, до фрагментирана, със сериозни пластични преувеличения и деформации, също така и в разнообразни комбинации между основните стилистични и пластични подходи. Фактурата става разнообразна и сложна, като подпомага пластичността и въздействието на произведенията. Характеризирането на образите и търсенето на по-силен израз често стигат до преднамерена художествена гротеска. Жестът и позата са осмислени спрямо тематичната тенденция на произведението и често са носители на главната идея на творбите („Чили“, „Африка“). От друга страна, в творчеството на автора се развива стилистичната линия към опростяване и търсене на все по-изразителна лаконична и монументална форма. Произведения като „Паметник на скърбящата майка“ („Паметник на загиналите във войните“) в Срацимир, „Св. Климент Охридски“, „Победата“ (от „Паметник на победата“) в град Червен бряг нагледно демонстрират тази тенденция. В тези произведения образите придобиват символен и знаков характер, монументална и чиста визия на формата, както и хармонична връзка с околната среда. Композициите са строги, метрично и пропорционално намерени, формите са тектонични и с подходящи съотношения на обемите и масите. Пластично, най-съществено е намирането на ясен и четлив силует, особено в големите монументални фигури със сравнително гладка и чиста повърхност, затваряща плоскостни обеми с ясно изразена тримерност, стигаща до ръбести и сурови форми. Като цяло, композицията и пластичността през периода се търсят в по-експресивни визии, предаващи силни чувства и дълбоки послания. В периода до 1979 г. деформациите на фигурите често засягат пропорциите на човешкото тяло (както в релефите, така и в облата скулптура), което е новост в творчеството и на автора. Новите материали и техники през периода са смесвани и използвани смело в различни комбинации, както в малкия, така и в големия формати. Паралелно, Л. Далчев продължава да развива стилистичната линия на близост с реалността и натурата на човешката фигура, като опростява още повече обемността и я търси в обобщени и синтезирани пластични комбинации. Това е силно изразено в неговите портрети в цял

ръст и в малките пластики - „Йордан Йовков“ в Добрич, „Среща в бъдещето“, „Дон Кихот“, „Ленин“, „Миячка“ и т. н.

Пластичност по отношение на стилистиката

В стилистично отношение пластичността в творчеството на Л. Далчев може да се характеризира в три основни разновидности. В началните години на работата му като скулптор той изявява пластичност, близка до натурата. Човешката фигура е изобразявана точно, пропорционално, анатомично вярно, с търсена близост до реалните ѝ характеристики. В следващите години - до 1979 г., натурността е приглушена, като обемът стилистично запазва характеристиките и близостта с натурата, но придобива известна обобщеност.

Второто важно стилистично направление по отношение на пластичността на автора е предопределено от стилизацията на формата в различни насоки. При произведенията в по-голям формат (монументални и предназначени за екстериор), формата става по-обобщена, с по-гладка фактура, като съществено е опростеното и синтезирано организиране на масивните форми в монументалните произведения. Трябва да се има предвид, че това е стилистична тенденция и като такава, тя има много вариации, но като цяло, този пластичен подход има за цел да даде една по-опростена, четлива и изчистена визия, приложима във външното пространство. Тя се отличава със силна конструктивност и често с тектоничност на формата. Тези стилистични характеристики на формата я правят подходяща за съчетаване с архитектура и, от друга страна, за самостоятелен „живот“ в градска или паркова среда. Авторът интерпретира варианти на тази стилистика и в малката си пластика. Той използва стилизацията и при релефни композиции, като в тях, освен опростената и чиста форма, силен пластичен елемент е силуетът и контурната рисунка. В тези релефи авторът достига често и до известен схематизъм в предаването на образите.

Третата основна стилистична насоченост в творчеството на Л. Далчев е характерна със смели пластични интерпретации на формата и с деформации, достигащи до гротеска. Между трите основни стилистични тенденции има и различни

комбинации и взаимно допълване. Това се наблюдава и в много от произведенията, реализирани в малък формат. Трябва да се подчертае, че вариантите на избора на пластичните подходи, за Любомир Далчев са били винаги в зависимост от идейните и тематичните изисквания на произведенията, като именно това е било определящото за тяхното прилагане.

Пластичност по отношение на обема

Обемът, в пластично отношение, е предопределен, до голяма степен, от стилистичните подходи при реализираните произведения. В пластичната стилистика, близка до натурата, обемът е постигнат като е спазена анатомичността на човешката фигура, пропорциите и съотношенията в геометрията на тялото, които също са спазени. Психологическите характеристики на образите и емоционалните преживявания също намират продължение в обемното изграждане. Характерно за обемността е предаването на живостта и емоционалните особености на изобразяваните персонажи, при което техните индивидуални черти и типаж са много съществени. В този вид обемност стилизацията е слабо засегната и има допълващ характер, а деформациите на обемите са изключения. В късните произведения на проф. Далчев пластичните стойности са по-обобщени, обемът е търсен на по-едри маси, с подчертана анатомичност и близост до натурата. Най-често за модели в произведенията служат реални хора, от чиято характеристика авторът изхожда.

В пластичното решение, където е използвана стилизация, обемът е постигнат в повече разновидности, като на първо място, е съобразен с архитектурните дадености на конкретно съществуващо градско или парково пространство, предназначено за творбата. В тези произведения пластиката изявява идейния замисъл в опростени и чисти форми, преобладава гладката, или ситно фактурираната структура, обемът е затворен в ясен и конкретен силует, който дава съществената информация за фигурата.

Най-често контурът и категоричният силует се срещат при организирането на обема в релефните композиции. В тях авторът предпочита да предаде обемите плоскостно и обобщено, като в образите се изявява също така обобщено и

психологията на персонажите. Тук детайлът не е важен, обемът в релефите често придобива схематични черти и е предаден условно и лаконично, тъй като, както се отбелязва, съществен е силуетът. В тези релефни произведения психологията на образите почти напълно отсъства, а зрителят може да намери емоционални препратки в общото излъчване на фигурите и в самата композиционна и сюжетна образност. В монументалните паметници обемът се изявява в едри, обобщени маси, силно предопределени от строго организираната пропорционалност на фигурите и във верни метрични съотношения на формите. С други думи, съществена роля в обемността играе геометрията и по-точно, правилната геометрична структура на формите. В малката пластика, където Л. Далчев използва тази обемност, е потърсен израз главно в предадения жест, поза и стойка на тялото, и в тях обемността е подчинена именно на подобни критерии. Психологията и характерните черти на образите са второстепенни.

В пластичната обемност, имаща за основа деформацията, определяща е идейната предпоставка и съответната тема. В тези произведения деформацията на обема, която Любомир Далчев използва, не е случайна. При реализирането ѝ е изходено от реалната форма и нейните промени, които са съобразени с композицията и съответната сюжетност. Преувеличението и измененията на анатомията се ползват, за да изострят характерните особености на персонажа, Често пъти обемът е груб и суров, в него фактурата играе съществена роля като подсилващ и характеризиращ елемент на пластичността. В зависимост от психологическото въздействие, което произведението преследва, обемът е деформиран, но рядко деформацията засяга пропорционалността и конструктивната геометрия на човешкото тяло. Деформациите засягат предимно меките части на тялото, като често подчертават и неговата костна система. Характерните особености на персонажите са важни и внимателно използвани от автора по отношение на тяхната пластичност. В произведенията, в които са изявени характеристики и от трите основни пластични линии, могат да бъдат открити характерни специфични условия, които диктуват и обемно-формалната трактовка на скулптурните композиции. Вариативността на обемите в тези произведения е голяма и авторът избира внимателно подхода си във всеки конкретен случай.

Пластичност по отношение на повърхността

Повърхностите при Любомир Далчев са важен елемент по отношение на пластичното изграждане. Разнообразието в това отношение варира в широки граници, определени от пластичния подход на автора за съответните произведения, от обемните особености на формата и от идеята на творбите. Релефът², фактурата и материалът са основните изразители на характеристиките на повърхността.

Видовете релефи, свързани с пластичните особености в творчеството на скулптора са: 1. силно изявен орелеф, често излизащ от изобразителната повърхност; 2. барелеф в няколко вариации: плосък, със силно изявен силует и контурна рисунка; обемен барелеф с натурни характеристики; барелеф в комбинация с контрарелеф и орелеф в сложни композиции.

Характерно за *орелефните* композиции на Любомир Далчев е използването на гладки или ситно фактурирани повърхности, при което тенденцията на обемността е стремеж към близост до натурата. В *барелефните* композиции повърхността варира в най-широк диапазон – от висок, до нисък релеф. В тази връзка, вариациите в работите на Л. Далчев са в няколко направления - в ниския релеф, поради височината и обемността му, използването на умерена фактурност е предпочетено, за да не се наруши възприемането на образите и на тяхната конкретика. Във високите барелефи на автора е изявена по-силно фактурността, като са търсени нейните експресивни качества. Характерно за високите барелефи е, че те са по-плоскостно решени и това дава възможност за подчертана едра фактурност. И при двете барелефни пластични тенденции, съществен за автора е силуетът и контурният рисунък - те обобщават и “стягат” формата, като са и силен информационен носител в пластично отношение. На *контрарелефа* в работите на Л. Далчев е отредена ролята, по-скоро, на подсилващ и второстепенен елемент към орелефа и барелефа, като при това, той се явява винаги в комбинация с тях. Скулпторът го използва често като пластичен компонент в композиции, където обемите са силно осветени. В тези случаи контрарелефът (т.е.

² Релефът в настоящия контекст се разглежда във връзка с пластичните предпоставки, които дава на повърхността.

обратният релеф) дава по-голяма четимост на силуета, и общо на формата, при силно слънчево осветление.

Фактурата в творбите на Л. Далчев варира от гладка до много грапава, стигаща до членене на повърхността и формата. В пряка връзка с вече разгледаното до тук, трябва да се отбележи общата и характерна за автора тенденция по отношение на връзката обем-фактура, която варира в следните съотношения - там, където обемността на фигурите е силно изявена или скулптурата е с монументални мащаби, значително надвишаващи човешките размери, скулпторът предпочита по-гладка и ясна фактура, или слабо изявена и подчертаваща формата. Във вариациите на обемността, където авторът търси формата в относително плоскостни характеристики и с по-отчетлива обемност, фактурата е силно изявена и е активен елемент на пластичността. Тя допълва образа и неговата обща визия. Съществена е пластичната функция на фактурата в произведения, в които авторът е използвал силни преувеличения в обемите, както и деформации. Другата интересна характеристика на формата, изграждаща фигурите е члененето ѝ. Тази тенденция при автора се появява през 60-те години, като фигурите са изградени мозаечно в барелефни изображения. Тази тенденцията на членене на обемите скулпторът пренася и в обемните си пластики.

Предпочитаните и използвани от Л. Далчев материали, са - гипс, дърво, различни видове камък (варовик, гранит, пясъчник, риолит, андезит, мрамор и гнайс), бронз, мед, месинг, алуминий, желязо (стомана), олово, различни видове бетони, мозайка и керамика. Често материалите са използвани и в различни комбинации.

Авторът, в по-ранния етап на скулптурните си изяви често работи с дървото като материал, обработвайки го с класическите техники, като фактурата е предимно ситна и има за цел да изяви обемните характеристики на формата и да създаде известни асоциации за материалност. Художникът прави скулптури от дърво, основно до средата на 40-те години, по-късно в творчеството му това е рядкост. Бронзът в работите на Л. Далчев е използван в разнообразни фактурни варианти - от гладки повърхности, до силно грапави, със следи от инструменти, пръсти и различни надрасквания. Бронзът е удобен за изявяване на материи и предаване на човешката

плът. Това е така, поради възможността на материала при отливане да повтори и най-деликатните промени и характеристики на повърхността на формата, както и самата форма. Медта и оловото са използвани в духа на ковашката (медникарската) техника. Медта е обработвана от автора традиционно, като е изявена т.нар. ситна ковашка фактура. В произведенията, където е използвано олово, то повтаря формата и фактурата под него. Произведенията, които са направени от бетон са с гладка повърхност и в някои от тях е работено допълнително с каменоделски инструменти, за да се имитира каменна повърхност, както и да се направи формата по-въздействаща. Керамиката в творчеството на Л. Далчев дава богата палитра от фактури, заради техническите качества на материала и способността му да запазва постигнатата формата след изпичане. Допълнително качество на керамичния материал е способността му да бъде оцветяван в различни цветове, което също увеличава разнообразието на повърхностите в произведенията. Камъкът в произведенията на автора е обработван предимно в класически техники, като почти винаги умишлено са оставяни следите от каменоделските инструменти. През 60-те и 70-те год., в много случаи проф. Далчев използва и следите от машинна обработка на камъка, за да се постигне ефекта на фактура. Освен това, често камъкът е оставян на лом - така както е отцепен, и по този начин неговата естествената фактура става предпочитана в комбинация с обработения камък. Най-често при избора на разновидности на камъка е използван варовик (врачански камък). Сравнително малко са скулптурите, направени от гранит и те са от късните години в творчеството на автора.

Като обобщение може да се каже, че характерно за пластичността в творчеството на Любомир Далчев е монументалността и опростеността на формата, както в големите творби, така и в малката пластика. В началото на своя творчески път авторът търси хармонията и баланса по класически начини, с идеята скулптурите му да носят красотата на формата и вярното прсъздаване на натурата и на човешката фигура – т.е. детайлът и вариациите на формите са намирани в техните същински и аналогични с реалността характеристики. Впоследствие, творчеството на скулптора преминава през редица промени и трансформации в пластичен план. Художникът се

стреми в жеста, в позата и в общото изобразяване на фигурите да въплъти психологическия и идеен замисъл на произведението. Постепенно, в творчеството му конструктивното и обобщено търсене взема превес, обемът и формата стават твърди и често са включвани в изграждането на кубични обеми и на плоскости с изявен категоричен силует. Формата става още по-тежка, масивна и монументална. Образността, в идеен и в психологически смисъл, търси силния драматизъм на човешките емоции и тяхната изразителност. Темите и сюжетите също възприемат такава посока. Авторът използва фактурата и деформацията все по-насочено и организирано, като образността стига до психологическа и пластична експресивност - нещо, което дълго време е цел на твореца, до която той достига по такъв безспорен и впечатляващ начин след последователен, логичен и продължителен път. Може да се твърди също, че в скулптурното творчество на Л. Далчев от 70-те год. простотата и експресията са едни от връхните точки, постигнати от автора, за да бъдат концентрирани възможно най-силни емоционални енергии за въздействие, във възможно най-прости и лаконични форми (образи).

Ако се разгледа цялостното творчество на художника, ще се установи, че той развива и разширява характеристиките на фигуралната и особено на многофигурната композиция, във всички жанрове на българската скулптура. Важни, продължителни, всъщност може да се каже постоянни и много ползотворни, са търсенията му (както самият автор твърди) по посока на преосмислянето на българската художествена традиция. Скулпторът се вдъхновява от българската народна резба, българската народна и възрожденска архитектура, тракийското изкуство, средновековното българско изкуство, църковната живопис, изкуството на българското Възраждане. В творчеството му те намират, в различна степен, своето място, като добавят към доказаната професионална величина и безспорен талант на Любомир Далчев усещането за неговите прозрения за българския национален и духовен блясък.

Използвана литература

Ангелов, В., Паметниците в България (1944 - 1984), 1984, №4, с.29 – 33

Бойков, Б., С годините назад, в. Народна култура, 1978, бр. 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29
Интервю, осъществено от Бойко Бойков със скулптора Любомир Далчев, издадено в седем поредни броя на в. Народна култура

Далчев, Л., За монументалната творба, сп. Изкуство, 1962, № 6

Далчев, Л., Нашата съвременна скулптура, сп. Проблеми на изкуството, 1971, № 4, с.52 – 56

Киров, М., Априлският пленум и нашето социалистическо изкуство, сп. Изкуство, 1976, № 3, с.3– 5

Киров, М., Изкуството на Любомир Далчев, сп. Съвременник, 1975, №2, с.430 – 436

Маврадинов, Н., Любомир Далчев, сп. Изкуство, 1957, № 6, с.28 – 32

Маврадинов, Н., Любомир Далчев, С, 1942, изд. Т. Ф. Чипевъ

Николов, С., За някои характерни черти в творчеството на Любомир Далчев от последните години, сп. Изкуство, 1969, кн. 4, с.5 – 9

Стойков, А., Братята Далчеви. Творчески портрет, сп. Пламък, 1967, кн. 17, 79 – 81; кн. 18, 17 – 18; 1968, кн. 1, 45 – 55; кн. 2, с.76 – 77